

არჩილ ჩაჩხიანი

თადარიგის პოლკოვნიკი, დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემიის თავდაცვის ანალიზის მიმართულების პროფესორი

1920 წელი – გოლშავიკური წითელი შენაერთების შემოსვლა შავიზღვისპირეთში

1918 წლის მეორე ნახევრიდან დაწყებული გენერალ ანტონ დენიკინის „მოხალისეთა არმიამ“ („დობროარმია“) ჩრდილოეთ კავკასიიდან წითელარმიული შენაერთები განდევნა და რეგიონის სრული ოკუპაცია მოახდინა. ამავე დროს, I მსოფლიო ომის დასრულებისთანავე, ანტანტის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით, ამიერკავკასია ბრიტანელთა ერთპიროვნული მანდატის ზონად ცხადდება, სადაც შემოსვლას იწყებენ ბრიტანული საოკუპაციო ჯარები. ბრიტანელები ტრიუმფატორებად შემოვიდნენ ამიერკავკასიაში და, შესაბამისად, მათი შემდგომი მოქმედებების სტრატეგიას ომში გამარჯვებულის სტატუსი განაპირობებდა.

1919 წლის თებერვალში მოხალისეთა არმიამ მთლიანად დაიკავა ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინეთი და საქართველოს შავიზღვისპირა ზოლი გაგრის ჩათვლით, მდინარე ბზიფამდე. ბზიფის მარცხენა სანაპიროზე კი ქართული გარნიზონი განლაგდა.

მოხალისეთა არმიის მიერ ტუაფსეს, სოჭისა და გაგრის დაკავებას მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო პირობების მკვეთრად გაუარესება მოჰყვა შედეგად. დამყარდა მმართველობის სამხედრო ფორმა. დაიწყო რეპრესიები, ტერორი, თვითმმართველობის დემოკრატიული ინსტიტუტების გაუქმება, „ძველი წესრიგის“ რესტავრაცია. მიწები ისევ თავიანთ ძველ მფლობელებს დაუბრუნდათ. ჩაატარეს საქონლის, ფურაჟის, საზიდრების რეკვიზიციები. ისტორიულ წყაროებში მოხალისეთა სისასტიკის არაერთი ფაქტია აღწერილი.

ბუნებრივია, თბილისი რეგიონში შემოყვანილი ბრიტანული ჯარების სარდლობისაგან სასწრაფო და რადიკალური ზომების მიღებას მოელოდა, მაგრამ ამაოდ. მოსახლეობაში საპროტესტო განწყობები გაძლიერდა. საერთო ჯამში, გლეხებმა და კაზაკობის უმრავლესობამ არ მიიღო მონარქიის აღდგენის იდეა, აკრძალა რა, როგორც მისი, ასევე ბოლშევიზმის პროპაგანდა [1]. ნათელი გახდა,

რომ საჭირო იყო სოჭისა და სოხუმის ოლქის დემოკრატიული ძალების კონსოლიდაცია, რეალური ქმედებების განხორციელება.

შეიძლება ითქვას, რომ შავიზღვისპირეთში მიმდინარე დემოკრატიული პროცესები, რომელიც აქამდე ბოლშევიკების წინააღმდეგ იყო მიმართული, არ ჩამქრალა, იგი ისევ გრძელდებოდა, ოღონდ უფრო შეზღუდულ ფორმებში. სოჭის ოლქის ერთ-ერთ მთიან სოფელში გაიმართა ესერებისა და სოციალ-დემოკრატების მიერ ორგანიზებული შავიზღვისპირეთის გლეხთა ყრილობა, რომელზეც შეიქმნა განსაკუთრებული ორგანო – „შავი ზღვის გუბერნიის განთავისუფლების კომიტეტი“ და შავიზღვისპირეთის გლეხთა ცენტრალიზებული სამხედრო რაზმი. ამ რაზმში რეგიონში მოქმედი გლეხთა საბრძოლო რაზმების, – ე. წ. „მწვანეთა“ – სხვადასხვა ჯგუფები და რაზმები გაერთიანდნენ. განთავისუფლების კომიტეტის დაქვემდებარებაში ათასზე მეტი გამოცდილი მებრძოლი მოექცა [2, 63]. გამოცხადებულ იქნა, რომ სოჭის ოლქის მოსახლეობისათვის ერთნაირად მიუღებელი იყო როგორც ბოლშევიკთა დიქტატურა, ასევე დენიკინის არმიის პოლიტიკა. „განთავისუფლების კომიტეტის“ თავმჯდომარედ ცნობილი ციმბირელი ესერი, მეფის არმიის ყოფილი ოფიცერი, ვასილი სამარინ-ფილიპოვსკი აირჩიეს, ხოლო შეიარაღებული რაზმის მეთაურად, სოჭელ ესერთა ლიდერი – ნიკოლაი ვორონოვიჩი.

ყრილობაზე ნათლად ჩამოყალიბდა „განთავისუფლების კომიტეტის“ ძირითადი მიზნები და ამოცანები – წინ აღდგომოდა ბოლშევიკურ აგრესიას, ორგანიზება გაეკეთებინა საყოველთაო ანტიდენიკინური შეიარაღებული აჯანყებისათვის და ოლქში „გლეხთა სახალხო ხელისუფლება“ დაემყარებინათ. ფაქტობრივად, ეს იყო დემოკრატიულ სანყისებზე არჩეული შავიზღვისპირეთის რეგიონის სამხედრო მმართველობითი ორგანო, რომელიც მოსახლეობის უმრავლესობის ინტერესების შესაბამისად მოქმედებდა. ყრილობის მიერ არჩეულ კომიტეტს დაევალა დენიკინის არმიის წინააღმდეგ გეგმიური ბრძოლის ორგანიზება, ყუბანის რადასთან მოლაპარაკებების წარმოება ყუბანი-შავიზღვისპირეთის სახალხო რესპუბლიკის შექმნის თაობაზე, ასევე ევროპის ქვეყნებისა და ამერიკისთვის მიმართვის გაგზავნა, მათი მხრიდან დენიკინის რეაქტული რეჟიმის მხარდაჭერაზე პროტესტი. პირველ რიგში კი მიმართვები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებას და ქართველ ხალხს გაეგზავნა:

„ქართველო ძმებო და თავისუფალი საქართველოს სხვა ხალხებო!

ავნიეთ რა რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლის დროშა, ჩვენ, შავიზღვისპირეთის გლეხობა, მოგმართავთ ძმური სალმით. ჩვენს უახლოეს მიზნად შავიზღვისპირეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა დავისახეთ და გვსურს დავამყაროთ კავშირი სხვა სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებთან რევოლუციური მონაპოვრებისა და ხალხთა თავისუფლების ერთობლივი დაცვისათვის.

და პირველ რიგში ჩვენი მზერა დემოკრატიული საქართველოსაკენ არის მიმართული...“ [2, 55].

შავიზღვისპირეთის კომიტეტმა მიმართვა „რუსეთის კომუნისტური პარტიის ყველა წევრს და სახალხო კომისართა საბჭოსაც“ გაუგზავნა, სადაც ხაზგასმული იყო საერთო ამოცანის – სოციალიზმის დამყარების პრიმატი და დენიკინის მოხალისეთა არმიის წინააღმდეგ დაწყებული ბრძოლა. აქვე იყო დაყენებული მკაცრი მოთხოვნა, რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს შეხვედრის შემთხვევაში, წითელი არმიის არც ერთ ჯარისკაცს ფეხი არ უნდა შეედეგა შავიზღვისპირეთის რესპუბლიკის საზღვრებში.

შავიზღვისპირეთისა და სოხუმის ოლქის მოსახლეობაში „მწვანე მოძრაობა“ აგორდა, დაიწყო ანტიდენიკინური მცირე პარტიზანული რაზმების, ე. წ. „მწვანეების“, ორგანიზება და მოქმედება, რაც ძლიერ მხარდამჭერ ფაქტორად იქცა მდ. ბზიფთან კონცენტრირებული სახალხო გვარდიის ქვედანაყოფებისათვის სრულმასშტაბიანი საბრძოლო მოქმედებების დასაწყებად. აღსანიშნავია მოქმედებების ის კოორდინაცია, რაც „მწვანეთა“ ლიდერებსა და ქართული ქვედანაყოფების მეთაურებს შორის დამყარდა.

1919 წლის თებერვალში „სამხრეთ რუსეთის მთავრობის“ მიერ მოსახლეობის არმიაში განწვევა გამოცხადდა. მაგრამ გამწვევ პუნქტებში ხალხი ფაქტობრივად არ გამოცხადდა, მათ თავი აარიდეს ამ კომპანიას. ისე ჩანდა, რომ მოსახლეობამ ლიად გაუკეთა იგნორირება დენიკინის ბრძანებას „იმ პირთა სამხედრო-საველე სასამართლოზე გადაცემის შესახებ, რომლებიც არ გამოცხადდნენ განწვევ პუნქტებში და თავი აარიდეს სამხედრო ვალდებულებას“. განწვევის ბრძანებას სოჭის ოლქის უფროსის №303 ბრძანება მოჰყვა, „დამნაშავე პირთა“ დასჯის შესახებ: „იმ პირების მაგივრად, რომლებმაც თავი აარიდეს მობილიზაციას, პასუხს აგებს იმ სოფლის მოსახლეობა, სადაც დეზერტირთა ოჯახები ცხოვრობენ. ამავე

დროს, ის დეზერტირები, რომლებიც იქნებიან დაჭერილნი, დაუყოვნებლივ გადაეცემიან სამხედრო-საველე სასამართლოს და გასამართლდებიან საომარი მდგომარეობის წესებით. ხოლო ის პირები, რომლებმაც თვითნებურად მიატოვეს საგუშაგოები, სიკვდილით დაისჯებიან“. მიუხედავად ამ ბრძანების კატეგორიული ტონისა, 1919 წლის მარტში ჩატარებულმა მობილიზაციის პროცენტულმა მაჩვენებელმა სოჭის ოლქში სულ რაღაც 9% აჩვენა. მოსახლეობამ მთებში დაიწყო გახიზვნა [3].

დენიკინელთა ამ მოქმედებების აღკვეთის მიზნით, ტუაფსესა და სოჭის ოლქის 21-მა სოფლსაბჭომ თავისი დელეგატები გააგზავნა გაგრში ბრიტანულ სარდლობასთან პროტესტის გამოსახატავად, მაგრამ ამ საჩივრებზე საოკუპაციო ჯარების სარდლობას ქმედითი რეაგირება არ მოუხდენია. პოლკოვნიკმა ფაინსმა მიიღო გლეხთა დეპუტატები, მაგრამ მისი პასუხი ერთობ გულგრილი და ცინიკურიც კი იყო: „მოხალისეებმა ჩემს თვალწინაც რომ დაგხოცონ, თქვენი გამოსარჩლების უფლება იმ შემთხვევაშიც არ მექნებოდა, რადგან გენერალი დენიკინი და მისი არმია კანონიერ ხელისუფლებას წარმოადგენს, რომელსაც სცნობს ინგლისის სამეფოს მთავრობა“ [3].

ასე დაიწყო ახალი სისხლიანი ვანდეა შავიზღვისპირეთსა და აფხაზეთში, რომლის წინააღმდეგ მიმართული პირველი ნაბიჯები „მწვანეების“ – გლეხთა ადგილობრივი პარტიზანული მოძრაობის – ორგანიზება იყო. იქმნებოდა სხვადასხვა პარტიზანული რაზმები, სადაც ძირითადად იმ სოფლების მოსახლეობა ერთიანდებოდა, რომლებმაც თავი აარიდეს დენიკინისეულ განვევას: პლასტუნკა, ორეხოვო-პოლიანა, ნავაგინკა, მამაიკა, აჟექი და სხვა. პარტიზანთა უმეტესობას ქართველი და რუსი გლეხები შეადგენდნენ [3].

დენიკინელთა წინააღმდეგ გამართული პირველივე ბრძოლა სოფელ პლასტუნკასთან დენიკინელთა მარცხით დასრულდა. შემდეგ „მწვანეებმა“ ხოსტიდან განდევნეს დენიკინელები და გაგრაზე შეტევაც დაგეგმეს. „მწვანე არმია – ეს ჩვენი, გლეხთა ჯარია, რომელიც ადრე თუ გვიან განდევნის „კადეტებს“, – ასეთი იყო შავიზღვისპირეთის გლეხთა მრწამსი.

¹ კადეტები – ამ დასახელებით მოიხსენიებდნენ შავიზღვისპირეთის გლეხები გენერალ ანტონ დენიკინის ე. წ. „მოხალისეთა არმიას“ და „სამხრეთ რუსეთის შეიარაღებულ ძალებს“.

პირველი პარტიზანული რაზმები მცირერიცხოვანი იყო, ხოლო მებრძოლთა შეიარაღება – ერთობ მწირი. თეთრი ტერორის გაძლიერებასთან ერთად იქმნება ისეთი მსხვილი და ბრძოლისუნარიანი რაზმები, როგორებიც იყო ვოლკოვსკის (მეთაური ვ. ბალონკინი), ვორონცოვო-ხოსტის (გ. გრუშა და ნ. ბარიბანი), პლასტუნკის (კ. კაზნოდეი). სულ სოჭის ოლქში 1919-1920 წლებში მოქმედებდა დაახლოებით 15 პარტიზანული რაზმი [4]. როგორც კავკასიაში მოსკოველ ბოლშევიკთა საგანგებო კომისარი, სერგო ორჯონიკიძე აცხადებდა, სოჭის ოლქში საერთო-სახალხო აჯანყებას მკვეთრად ანტიდენიკინური ხასიათი მიეცა [5, 31]. არქივებში შემონახულია გენერალ ვიქტორ პოკროვსკის ბრძანება, რომელსაც იმ მომენტისათვის მოხალისეთა არმიის ყუბანის კორპუსის სარდლის თანამდებობა ეკავა. ბრძანებაში ვკითხულობთ: „მე მტკიცედ გადავწყვიტე, ბოლო მოვუღო ამ ბოროტებას – მწვანე არმიას. მოვითხოვ, რომ მწვანე არმია ყუბანში აღარ არსებობდეს. სოფლები და ხუტორები, სადაც მწვანეარმიელები არიან ჩაუბუდებულები, მიწასთან გასწორდება“ [6].

მარტის ბოლოს მოსახლეობა და „მწვანეები“ აქტიურ მოქმედებებზე გადავიდნენ. ისინი საკმაოდ ეფექტურად მოქმედებდნენ და პირველ ხანებში გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწიეს პლასტუნკის, ლოოს, დაგომისის, ხოსტისა და ადლერის მიდამოებში, სადაც თეთრგვარდიელთა საგუშაგოებსა და კომუნიკაციებზე სწრაფი და მოულოდნელი თავდასხმებით მნიშვნელოვნად შეასუსტეს დენიკინელთა ზურგი.

1919 წლის 2 აპრილს მოხალისეთა არმიის სარდლობამ წინადადება მისცა პარტიზანებს, დაენციოთ მოლაპარაკებები. შეხვედრა სოფ. პილენკოვოში შედგა, სადაც ყველა აჯანყებული სოფლის თითო-თითო ლიდერი იყო წარმოდგენილი. შეხვედრაზე მოხალისეთა არმიის წარმომადგენლის, პოლკოვნიკ კარდაშოვის მიერ მკაცრი მოთხოვნები იქნა წარდგენილი, რაც საერთო ჯამში მუქარაში გადაიზარდა: „თუ არ იქნება შესრულებული ჩვენი მოთხოვნები, – განაცხადა პოლკოვნიკმა, – მაშინ მე იძულებული ვიქნები... შეურყევებლად ვიარო წინ, და გზადაგზა პირისგან მიწისა აღვგავო ყველაფერი, როგორც ეს გავაკეთეთ სოფელ ესტონკა-სალმეში. თქვენ თვითონ შეიცოდეთ თქვენი თავი“ [3].

1919 წლის აპრილის ბოლოს საქართველოს გვარდიულმა რაზმებმა „მწვანეების“ მხარდაჭერით დენიკინელები სოხუმის ოლქიდან განდევნეს და ადლერამდე მიაღწიეს. მაგრამ ბრიტანელების ჩარევით ქართული ქვედანაყოფების წინსვლა შეჩერებულ იქნა და მათ

მდინარე ფსოუმდე დაახევინეს, სადაც ბრიტანული სამხედრო გარნიზონი იქნა ჩაყენებული. „სამხრეთ რუსეთისა“ და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკებს შორის მდინარე ფსოუზე დე-ფაქტო საზღვარი დაფიქსირდა.

დაწყებული 1920 წლის იანვრიდან, მწვანე არმიის წარმატებული ბრძოლების სერია გაგრძელდა. „მწვანე არმიის“ საბრძოლო რაზმებს ადგილობრივი მოსახლეობიდან არჩეული ლიდერები – რომჩენკო, სკობელევი, კაზანსკი, ძიძიგური, გვასალია, უჩაძე მეთაურობდნენ. 1920 წლის იანვრის ბოლოს „მწვანე არმიის“ საბრძოლო რაზმების გაერთიანებულმა ლაშქარმა სასტიკად დაამარცხა მოხალისეთა არმიის 52-ე ბრიგადა და მდინარე ფსოუდან ტუაფსემდე ტერიტორიებიდან განდევნა დენიკინელები. მწვანეებმა ალაფად მოიპოვეს 4 ქვემეხი, 16 ტყვიამფრქვევი, 700 შაშხანა, 500000 ვაზნა. ტყვედ კი მოწინააღმდეგის 800 მეზრდოლი ჩაიგდეს ხელთ. გლეხთა ლაშქრის დანაკარგები მინიმალური იყო – 6 მოკლული და 20 დაჭრილი [7].

მწვანეთა რაზმებში გაერთიანებით მოსახლეობამ ბრძოლის პარტიზანულ მეთოდებს მიმართა – ჩასაფრება, რეიდი, სწრაფი და ხანმოკლე იერიშები, ბრძოლიდან სწრაფი გასვლა, მიმალვა. მათ რამდენიმე წარმატებული თავდასხმა განახორციელეს ხოსტაზე, ადლერზე, დენიკინელთა სამხედრო საგუშაგოებზე, ტყვედ აიყვანეს ხელისუფლების წარმომადგენლები და ოფიცერთა დიდი ჯგუფი. შემდეგ ისევ მთებში გაუჩინარდნენ, თან მათკენ მიმავალ გზებზე დაბრკოლებები აღმართეს. პარტიზანების საბრძოლო აქტივობას დენიკინელთა შესაბამისი რეაქცია მოჰყვა შედეგად. პარტიზანული თავდასხმებისა და იერიშების საპასუხოდ დაიწყო სოჭის ყრილობის დელეგატთა დაპატიმრებები და დახვრეტები.

მიუხედავად მოსახლეობაში მენშევიკთა და ესერთა დიდი პოპულარობისა, მთელი ამ ხნის გამავლობაში სოჭის ოლქის ბოლშევიკებს საქმიანობა არ შეუწყვეტიათ. ამ ეტაპზე, რეგიონის ბოლშევიკებმა, როგორც მოსახლეობაში არაპოპულარულმა და მიუღებელმა ძალამ, თავიანთი მოქმედებების ტაქტიკა შეცვალეს. ისინი იატაკქვეშეთში გადავიდნენ. აქცენტები აგენტურულ და პროვოკატორულ საქმიანობაზე იქნა გადატანილი, რისი გამოცდილებაც ბოლშევიკებს ნამდვილად დიდი ჰქონდათ.

აუცილებლად აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1918-1919 წლებში შავიზღვისპირეთის გლეხთა ლაშქართან დამარცხებული წითელარ-

მიელებისა და თეთრგვარდიელების გარკვეული ნაწილი მწვანეთა მხარეს გადადიოდა. უფრო მეტიც – მოხალისეთა არმიის ეს ტყვე ჯარისკაცები უმეტესწილად იმ ყოფილ წითელარმიელებს წარმოადგენდნენ, რომლებიც ჯერ კიდევ 1918 წელს იქნა ტყვედ აყვანილი დენიკინელთა მიერ ჩრდილოეთ კავკასიაში მოქმედი წითელი არმიის განადგურების შემდეგ. იმის გამო, რომ სახალხო ლაშქარი უკვე 5000-ზე მეტ მებრძოლს ითვლიდა და გლეხთა რაზმები ძალიან გადაიღალნენ უწყვეტი ბრძოლებისაგან, ამავე დროს, სოფლად გადაუდებელი საგაზაფხულო სამუშაოების ჩატარების მიზნით, მთავარმა შტაბმა მწვანეარმიელი გლეხების სახლებში გაშვების გადაწყვეტილება მიიღო. ეს იყო შეცდომა, დიდი შეცდომა, საბედისწერო გადაწყვეტილება, რადგან ფრონტზე მწვანეთა რაზმებში მებრძოლი მხოლოდ ტყვედყოფილი წითელარმიელები და დენიკინელები, ანუ ისევ ყოფილი წითელარმიელები, დარჩნენ [2, 123].

ამ ფაქტმა კი, ბოლშევიკთა შემდგომი აგენტურული და პროპაგანდისტული საქმიანობისათვის ნოყიერი ნიადაგი შექმნა. ჯერ კიდევ 1919 წლის 31 დეკემბერს კავკასიის სამხარეო კომიტეტის წევრი, ანასტას მიქოიანი¹ რკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს ატყობინებდა: „მწვანე არმიის წევრები უკმაყოფილო გლეხები არიან – ყოფილი ჩრდილოკავკასიელი წითელარმიელები და დენიკინის არმიის დეზერტირები ყიზლარის და, განსაკუთრებით, შავიზღვისპირეთის გუბერნიის ნოვოროსიისკისა და ტუაფსეს რაიონებიდან. ისინი უკვე დიდი ხანია, რაც საომარ მდგომარეობაში იმყოფებიან დენიკინელებთან და ამიტომ საუკეთესო მოკავშირეებს წარმოადგენენ ჩვენთვის. სამხარეო კომიტეტმა ენერგიული ზომები უნდა მიიღოს მათთან კავშირის დამყარებისა და მათი გამოყენებისათვის, მოწინააღმეგის ზურგის განადგურების მიზნით“ [6].

და მართლაც, ბოლშევიკთა კავკასიის სამხარეო კომიტეტის მიერ სულ მალე დაიწყო სოჭის ოლქის განთავისუფლების კომიტეტში აგენტურული ქსელის ორგანიზება – ბოლშევიკი აგენტების შეგზავნა და ჩანერგვა. ეს პროცესები საკმაოდ სწრაფად და ეფექტურად განხორციელდა და თანდათანობით სოჭის განთავისუფლების კომიტეტში ხელმძღვანელ თანამდებობებზე ჩრდილოეთიდან მოსული

¹ ანასტას მიქოიანი (1895-1978) – საბჭოთა სახელმწიფო, პარტიული და პოლიტიკური მოღვაწე, დამნაიკი და ბოლშევიკი, პროფესიონალი რევოლუციონერი, საბჭოთა წითელი ტერორის ერთ-ერთი ორგანიზატორი.

„ვონსპეცი“¹ ბოლშევიკები აღმოჩნდნენ – ე. კაზანსკი, ი. შევცოვი, ვ. ვაფიციკი, მ. ტომაშევესკი, ი. საბლინი. მათ ამოცანას პოლიტიკური გადატრიალების მოწყობა წარმოადგენდა. საინტერესოა თუ რას წერდა სოჭის ოლქში მიმდინარე პროცესებზე ბოლშევიკი პ. სორკინი გაზეთ „Известия Кубано-Черноморского областного комитета РКП(б)“-ს 1921 წლის 7 ნოემბრის ნომერში. ამონარიდი კი თავად ივანე შევცოვის მემუარული ხასიათის წიგნიდანაა მოყვანილი, მეტად „იდუმალი და შთამბეჭდავი“ სათაურით – „Особое задание“: „ტფილისში მუშაობისას ჩვენ საქმის კურსში ვიყავით „მესამე ძალის“ – „შავიზღვისპირეთის განთავისუფლების კომიტეტის“ ორგანიზების შესახებ. გადაწყვეტით, არ შეგვეშალა ხელი „კაზინეტის“ ფორმირებისათვის. ვიცოდით, რომ ესერები 1918 წელს, ბოლშევიკთა იქიდან წასვლის შემდეგ, სოჭის ოლქში დაფუძნდნენ, დიდ მუშაობას ეწეოდნენ და დიდი პოპულარობითაც სარგებლობდნენ. ტფილისსა და სოხუმში მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ უპარტიო „სპეცების“ სახით რიგი ამხანაგებისა ჩაგვენერგა კომიტეტის ოპერატიულ შტაბში, ზოგიერთი მათგანი კი, სამეთაურო თანამდებობებზეც გაგვეყვანა. „შემდეგ კი გამოჩნდებოდა“ – ასე ვფიქრობდით მაშინ. გეგმამ იმუშავა და მუშაობაც გაჩაღდა...“ [6].

1920 წლის 1 თებერვალს ეკატერინოდარის იატაკქვეშეთში მომუშავე ბოლშევიკებს ელენე სტასოვას² ხელმოწერით რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის წერილი მიუვიდათ, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ „ადგილობრივ ბოლშევიკთა ამოცანას შეადგენდა მათი რევკომთან კოორდინირებული მოქმედება, რათა წითელ-მწვანეთა მოქმედებები წინააღმდეგობაში არ მოსულიყო წითელი არმიის მოქმედებებთან“ [6]. ესერთა და მენშევიკთა გავლენა კი ნელ-ნელა შესუსტდა და „მწვანეთა“ საბრძოლო რაზმები და ოლქის სახალხო

¹ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში, რუსეთის სამოქალაქო ომის პერიოდში, რუსეთის იმპერიის ის სამხედრო მოსამსახურეები – გენერლები, ადმირალები, ოფიცრები და შეიარაღებული ძალების სხვადასხვა წინოვნიკები, რომლებმაც სამსახური მუშურ-გლეხურ წითელ არმიამ გააგრძელეს.

² ელენა დმიტრიევნა სტასოვა (1873-1966) – რუსი და საბჭოთა რევოლუციონერი ქალი, რსდმპ წევრი, ძველი ბოლშევიკი, ტერორისტი და პროპაგანდისტი, რუსეთისა და საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის აქტიური მონაწილე და ერთ-ერთი ლიდერი, ნადეჟდა კრუპსკაიას პირადი მეგობარი და ლენინის უახლოესი თანამებრძოლი, სრულიად რუსეთის განსაკუთრებული კომისიის (ВЧК) ერთ-ერთი ხელმძღვანელი

მოძრაობა ფაქტიურად ბოლშევიკური ზეგავლენის ქვეშ აღმოჩნდა გადასული. მალე კი, ხელსაყრელი გარემოებების დადგომისთანავე, ბოლშევიკთა საოკუპაციო სქემის შესაბამისად, კიდევ ერთხელ იქნა ორგანიზებული სოჭის ოლქის ე. წ. „რევკომი“, ცნობილი ბოლშევიკის, ლ. მოსკვიროვის თავმჯდომარეობით. ამ მოვლენებმა, ბოლშევიკური ოკუპაციის ცნობილი სქემის შესაბამისად, ნიადაგი შეუმზადა რეგიონში წითელი არმიის შენაერთების შემოსვლას [8].

1920 წლის 7 მარტს ტუაფსეში ჩატარდა შავიზღვისპირეთის გუბერნიის რკპ(ბ)-ის „ხელმძღვანელ მუშაკთა“ საგანგებო თათბირი, სადაც გადაწყდა შავიზღვისპირეთის ერთიანი პარტიზანული არმიის, სამხედრო-რევოლუციური საბჭოსა და არმიის შტაბის შექმნა. ამ სამხედრო ორგანიზაციამ „შავიზღვისპირეთის წითელი არმიის“ სახელწოდება მიიღო. არმიის სარდლად ე. კაზანსკი დაამტკიცეს, შტაბის უფროსად – ვ. ვაფიციკი. რევკომის წევრები გახდნენ: ლ. ივანიცკი, ა. ციმბალისტი, ი. შევცოვი. არმიის შექმნის დადგენილება 11 მარტს გამოქვეყნდა. ზემოთ ხსენებულ გაბოლშევიკებული „ვოენსპეცებიდან“ ერთ-ერთი, იგორ საბლინი, „შავიზღვისპირეთის წითელი არმიის“ შექმნაში არ მონაწილეობდა. საქმე იმაშია, რომ იგი პარტიის „განსაკუთრებული დავალებით“ საქართველოში, ბათუმში, იგზავნება. ისევ შევცოვის მემუარი: „იგორ საბლინი და მისი ჯგუფი, – პრატუსევიჩი, ბაზელჩუკი და ტარანოვი შემდეგ უკვე, 1920 წელს, ბათუმში იმყოფებოდა და აქ დივერსიული საქმიანობით იყო დაკავებული. კერძოდ, ამ ჯგუფმა ორგანიზება გაუკეთა ტანკერ „Свет“-ის აფეთქებას, რომელსაც ნავთობი უნდა მიეწოდებინა ვრანგელის არმიისათვის. ამ დივერსიულმა აქტმა მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო გენერალ ვრანგელის რუსული არმია“ [6].

შავიზღვისპირეთში მიმდინარე ამ პროცესების პარალელურად, მთელი რიგი პოლიტიკური, სამხედრო-სტრატეგიული და ტაქტიკური შეცდომების დაშვების გამო, დენიკინის „სამხრეთ რუსეთის შეიარაღებული ძალები“ ბოლშევიკებთან ბრძოლებში ნელ-ნელა თმობენ პოზიციებს და მე-11 წითელი არმიის შენაერთები ჩრდილოეთ კავკასიაში იწყებენ შემოსვლას, რომელიც ამ არმიის უკვე მესამე ფორმაციას წარმოადგენდა. იგი აღმოსავლეთის ფრონტის სამხედრო რევოლუციური საბჭოს ბრძანებით შეიქმნა 1919 წლის 14 აგვისტოს თურქესტანის ფრონტის ასტრახანის დაჯგუფებიდან. 14 ოქტომბრიდან იგი სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრონტის შემადგენლობაში იქნა ჩართული, 1920 წლის 16 იანვრიდან კი – კავკასიის

ფრონტის შემადგენლობაში [9, 45]. სწორედ მესამე ფორმაციის მე-11-ე არმია წარმოადგენდა „მუშურ-გლეხური წითელი არმიის“ იმ საჯარისო ოპერატიულ გაერთიანებას, რომლის საბოლოო ამოცანასაც ჯერ ჩრდილოეთ კავკასიის, ხოლო შემდეგ, სამხრეთ კავკასიის ბოლშევიკური ოკუპაცია წარმოადგენდა.

1920 წლის თებერვლის დასაწყისში კავკასიის ფრონტის სარდლად რუსეთის სამოქალაქო ომის წარმატებული წითელი მეთაური, 27 წლის მიხაილ ტუხაჩევსკი¹ ინიშნება, რომელიც პორტ-პეტროვსკში (დღევანდელი მახაჩყალა) ჩამოვიდა ფრონტის სამხედრო-რევოლუციური საბჭოს თავმჯდომარესთან, სერგო ორჯონიკიძესთან ერთად. ცნობილი რუსი საბჭოთა სამხედრო ისტორიკოსი და ტუხაჩევსკის თანამებრძოლი, არმიის სარდლის თანაშემწე, ნიკოლაი კაკურინი² ხაზგასმით აღნიშნავს მიხაილ ტუხაჩევსკის განსაკუთრებულ როლს სამოქალაქო ომში კოლჩაკთან გამარჯვების საქმეში, ცალკე კი მის მხედრულ ტალანტს უსვამს ხაზს: „ტუხაჩევსკი კარგად იყენებდა ადგილმდებარეობის ფაქტორს. მის მიერ საარმიო მასშტაბებში ოპერაციების მართვა დაფუძნებული იყო ძალების გაბედულ და ორიგინალურ გადაჯგუფებაზე. ოპერაციები მოულოდნელობაზე იყო გათვლილი, ყველა დოკუმენტს პირადად ამუშავებდა და შტაბს მხოლოდ მათთვის განკუთვნილ ნაწილში გადასცემდა“ [10, 245].

ცოტა მოულოდნელია ასეთ პათეტიკურ ტონებში იმის განცხადება, რომ „ტუხაჩევსკი... ყველა დოკუმენტს პირადად ამუშავებდა და შტაბს მხოლოდ მათთვის განკუთვნილ ნაწილში გადასცემდა“. აღნიშნული ფრაზით ავტორი ალბათ ტუხაჩევსკის სამხედრო გენიის ხაზგასმას ცდილობს. რეალურად კი, ყველაფერი ზუსტადაც რომ პირიქითაა.

სამხედრო ხელოვნების ისტორიიდან კარგადაა ცნობილი, რომ ოპერაციების დაგეგმვის ეს სტილი მხოლოდ ძველი დროის სარ-

¹ მიხაილ ნიკოლაევიჩ ტუხაჩევსკი (1893-1937) – რუსი და საბჭოთა სამხედრო მოღვაწე, I მსოფლიო ომის მონაწილე, მეფის არმიის ყოფილი ოფიცერი, პოდპორუჩიკი. რუსეთის სამოქალაქო ომის გმირი, სხვადასხვა ფრონტების სარდალი. სამხედრო თეორეტიკოსი და პუბლიცისტი, სტრატეგიული „სიღრმისეული შეტევითი ოპერაციის“ კონცეფციის ერთ-ერთი ავტორი და აპოლოგეტი. შემდგომში ყველაზე ახალგაზრდა საბჭოთა კავშირის მარშალი.

² ნიკოლაი ევგენევიჩ კაკურინი (1883-1936) – რუსი და საბჭოთა ოფიცერი, სამხედრო მეთაური, „ვოენსპეცი“, ცნობილი სამხედრო ისტორიკოსი, მწერალი, პუბლიცისტი და პედაგოგი.

დღების დამახასიათებელი ნიშანი იყო, და ისიც, მხოლოდ მართლაც გენიალურად გამორჩეულებისა. მაშინ სამხედრო შტაბები და, მით უმეტეს გენერალური შტაბი როგორც ასეთი, ანუ ჯარების მართვის ცენტრალიზებული ორგანო – „არმიის ტვინი“, ან საერთოდ არ არსებობდა, ან მხოლოდ ჩანასახოვან მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ბოლო ასეთი გენიალური სარდალი, რომელიც საარმიო ოპერაციების დაგეგმვას შტაბის ელემენტების ჩარევის გარეშე და საშტაბო პროცედურების დაუცველად ახერხებდა, ნაპოლეონ ბონაპარტე იყო... გასაგებია, რომ ნაპოლეონი ნაპოლეონია, მაგრამ თავისი პოლიტიკური და სამხედრო კარიერის ბოლოს მანაც ველარაფერი გაანყო აღმავლობის გზაზე დამდგარ პრუსიულ სამხედრო სკოლასთან, რომლის სამხედრო და პოლიტიკური ძლევამოსილების მთავარ საიდუმლოს სწორედ გენერალური შტაბის შექმნა და ოპერაციების დაგეგმვის თანმიმდევრული პროცედურების დანერგვა წარმოადგენდა. გენერალური შტაბისა და პრუსიული სამხედრო სკოლის ფუძემდებლები, გენერლები – გნესენაუ, შარნჰორსტი, კლაუზევიცი და მოლტკე კი თანამედროვე სამხედრო აზრისა და ომის თეორიის ფუძემდებლებად იქცნენ. კაკურინმა კი დიდი ტენდენციურობა გამოიჩინა მიხაილ ტუხაჩევსკის გენიალურობის წარმოჩენის საქმეში.

გავუსწრებთ მოვლენებს წინ და აღვნიშნავთ, რომ აღწერილი მოვლენებიდან სულ მოკლე ხანში, 1920 წლის ზაფხულ-შემოდგომაზე, რუსეთ-პოლონეთის ომის მსვლელობის დროს, სადაც დასავლეთის ფრონტის სარდლად ტუხაჩევსკი დაინიშნა, სწორედ მეფის პოლკოვნიკი და „ვოენსპეცი“ კაკურინი წარმოადგენდა მის თანაშემწეს. ამიტომ კაკურინის ტენდენციურობასთან დაკავშირებით ყველაფერი გასაგები ხდება. ფაქტი კი ისაა, რომ ძალიან მალე, 1920 წლის შემოდგომაზე, საბჭოთა რუსეთ-პოლონეთის ომი ბოლშევიკთათვის სრული კატასტროფით დასრულდება. მიხაილ ტუხაჩევსკის ფრონტი განადგურებული იქნება, ხოლო ამ ომის მთავარი ბატალია – 1920 წლის აგვისტოს ვარშავის ბრძოლა – ომებისა და სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში „ვისლაზე სასწაულის“ სახელით შევა. წითელი არმიის ამ კატასტროფის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი კი, სწორედ კაკურინის მიერ აღწერილი ტუხაჩევსკის „გენიალური თავდაჯერებულობა“ და მის მიერ განხორციელებული „ძალების გაბედული და ორიგინალური გადაჯგუფება“ იქნება ვარშავის ოპერაციის დაგეგმვისა და აღსრულების დროს. ტუხაჩევსკის იგივე „გენიალური თავდაჯერებულობა“ იყო იმის მიზეზი, რომ იგი გარკვეულ

დაპირისპირებაში მოვიდა სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტის სამხედრო რევოლუციურ საბჭოსთან და პირადად იოსებ სტალინთან. თუმცა, ეს უკვე სულ სხვა ისტორიაა...

დავუბრუნდეთ ისევ ჩრდილოეთ კავკასიას და აქ მიმდინარე პროცესებს. 1920 წლის დასაწყისიდან საომარი მოქმედებები რუსეთსა და პოლონეთს შორის განახლდა და წარმატებული სამხედრო მოქმედებებით პოლონელებმა მარტის დასაწყისისათვის მარშალ იუზეფ პილსუდსკის საერთო ხელმძღვანელობით შეძლეს მინსკის და ბელორუსიის მნიშვნელოვანი ტერიტორიების დაკავება. მარტის ბოლოსათვის კი საომარი მოქმედებები რუსეთ-პოლონეთის ფრონტზე ისევ რემისიის ფაზაში შევიდა. ბოლშევიკებმა კარგად ისარგებლეს ამ მდგომარეობით და ჩრდილოეთ კავკასიაში ძალებს დაუწყეს თავმოყრა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კავკასიის ფრონტის მთავარ შენაერთს მე-11 არმია წარმოადგენდა, რომლის ამოცანასაც ჩრდილოეთ კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილიდან დენიკინის „დობროარმიის“ განდევნა და გროზნოსა და მისი ნავთობსარეწების დაუფლება წარმოადგენდა, ასევე ამიერკავკასიის შემდგომი ოკუპაციისათვის პლაცდარმის შექმნა. გასაგებია თუ ბოლშევიკთათვის რამდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ჩრდილოეთ კავკასიაში არსებული ენერგორესურსების, ნავთობისა და გაზის მდიდარი საბადოების ფლობას. თავად სერგო ორჯონიკიძე ამბობდა, რომ „საწვავი – ეს მთელი საბჭოთა რუსეთისა და მსოფლიო რევოლუციის ხერხემალს წარმოადგენს“ [11, 145]. აქედან გამომდინარე, ჩრდილოეთ კავკასიის ოკუპაციის საქმეში მცირე შეფერხებებიც კი ლენინის უკიდურეს გაცეცხლებას იწვევდა: „ჩვენ ჰაერივით გვჭირდება ნავთობი. მოიფიქრეთ მანიფესტის ტექსტი ხალხისათვის, რომ იმ შემთხვევაში, თუ ცეცხლს გაუჩენენ და დააზიანებენ ნავთობსარეწებს, ყველას დაეხოცავთ და, პირიქით, ყველას ვაჩუქებთ სიცოცხლეს იმ შემთხვევაში, თუ მაიკოვს და განსაკუთრებით გროზნოს დაუზიანებლად გადმოგვცემენ...“ – წერდა ლენინი კავკასიის ფრონტის სამხედრო რევოლუციურ საბჭოს [12]. უკვე 1920 წლის 20 მარტით დათარიღებულ მოხსენებით ბარათში – „კავკასიის ფრონტის შემდგომი ამოცანების შესახებ“, წითელი არმიის მთავარსარდალი სერგეი კამენევი ლენინს ატყობინებდა: „თუ საქართველოსა და აზერბაიჯანის შიდა მდგომარეობა რევოლუციურია, მაშინ, როგორ მდგომარეობაშიც არ უნდა იმყოფებოდეს კავკასიის ფრონტი, ჩვენი შეტევითი

მოქმედებების დახანებას არ ვთვლი მიზანშეწონილად“ [13, 331].

ნითელი არმია ამიერკავკასიის ოკუპაციისათვის ემზადებოდა. 21 მარტს სამხედრო საქმეთა სახალხო კომისარი ლევ ტროცკი, სტალინს, როგორც პოლიტიბუროს წარმომადგენელს კავკასიაში, შემდეგი სახის შეკითხვას უგზავნის: „ნოვოროსიისკისა და გროზნოს დაკავების შემდეგ განსაზღვრულია თქვენგან სამი ქვეითი და სამი საკავალერიო დივიზიის გამოყოფა... გთხოვთ, გვიპასუხოთ, შესაძლებელია თუ არა ასეთ პირობებში დაუყოვნებლივ დაიწყეთ ოპერაცია ბაქოს დაკავებისა და შენარჩუნებისათვის? იქონიეთ მხედველობაში საქართველოს მხრიდან აზერბაიჯანის მხარდაჭერის შესაძლებლობა“. ამ ტელეგრამაზე სტალინის პასუხი შემდეგი იყო: „დარჩენილი ძალებით თამამადაა შესაძლებელი ბაქოს შენარჩუნება. ქართველები საფრთხეს არ წარმოადგენენ, თუ საქართველოს ნეიტრალიტეტს შევპირდებით“ [12].

ტროცკის შეკითხვიდან ჩანს, რომ იგი გარკვეულად ყოყმანობდა აზერბაიჯანის ოკუპაციასთან დაკავშირებით – გადანყვეტილება შეტევის დაწყებაზე ჯერ კიდევ არ იყო მიღებული. მთავარ პრობლემად კი იგი საქართველოს მიიჩნევდა, მისი შეიარაღებული ძალების შესაძლო ჩართვას მე-11 არმიის შენაერთების წინააღმდეგ საბრძოლო მოქმედებებში. მაგრამ სტალინი სრულად ფლობდა ინფორმაციას იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკურ წრეებში არსებული სიტუაციის შესახებ. მან კარგად უნყოდა საქართველოს მთავრობისა და პირადად მისი თავმჯდომარის „დემოკრატიისა“ და ზღვარგადასული „პაციფისტური“ განწყობების შესახებ. ამიტომ სტალინი მართალი იყო, როცა ამბობდა – „ქართველები საფრთხეს არ წარმოადგენენ, თუ საქართველოს ნეიტრალიტეტს შევპირდებით“-ო. პირადად ლენინის ბრძანებით მე-11 არმიის ძირითადი ძალისხმევა ვლადიკავკაზის, გროზნოს, პორტ-პეტროვსკისა და აზერბაიჯანისკენ იქნა მიმართული, დასავლეთ კავკასიაში მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებებში კი მე-9 და მე-12 არმიის შენაერთები იქნა ჩართული.

ქართული პოლიტიკური ელიტა ჩრდილოეთ კავკასიაში განვითარებული მოვლენების შესახებ ინფორმაციას, ცხადია, ფლობდა და იმ პოტენციურ საშიშროებასაც გრძნობდა, რაც ბოლშევიკებისაგან მომდინარეობდა. ამასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის, ნოე რამიშვილის წერილის შინაარსი ირაკლი წერეთელსა და ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძეს-

თან, რომლებიც ამ მომენტისათვის პარიზში იმყოფებოდნენ ევროპულ სახელმწიფოთა მხრიდან დახმარებებისა და აღიარების მიღწევის მიზნით. ეს საარქივო დოკუმენტი დედანს წარმოადგენს და დაწერილია ლურჯი ფანქრით „საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის“ ბლანკზე. ამ საკმაოდ ვრცელი წერილიდან მხოლოდ ჩვენს თემასთან დაკავშირებულ ამონარიდს მოვიყვანთ.

„ნოე რამიშვილის წერილი თბილისიდან პარიზში „კარლოს და ირაკლის“,

ინგლისელთა და ბოლშევიკური რუსეთის მხრიდან

საქართველოს საწინააღმდეგო მოქმედებათა შესახებ“.

1920 წლის 29 მარტი.

პარიზში. ამხ. კ. ჩხეიძეს და ირ. წერეთელს.

ამხანაგებო!

ცეკას დავალებით ორიოდე სიტყვით გვსურს აქაური მდგომარეობა აგინეროთ.

ბოლშევიკები მოადგნენ საზღვარს. მიღებულია ყოველივე ზომები საზღვრების დასაცავათ. თავდასხმაზე არ გვიფიქრია და არც ვფიქრობთ, ხოლო თავისი საზღვრების დაცვას უთუოდ შევძლებთ. მართალია, სამხედრო მასალა გვაკლია, მაგრამ დენიკინელთა საკმაო მასალა ავართვით საზღვრებში შემოსვლისას. ევროპელნი გვპირდებიან, მაგრამ ეს დაპირებათ თუ რჩება. საჭიროა ამ საგანს დიდი ყურადღება მიაქციოთ.

მეორე საქმე. ინგლისი ეჭვს გარეშეა ცდილობს ამიერკავკასიის თავის ბრჭყალებში ჩაჭერას... საჭიროა ენერგიული მუშაობა თქვენის მხრივ. ჩვენ ვფიქრობთ, შეიძლება ინგლისის ხელმძღვანელ წრეებს ადვილად დაუმტკიცოთ, რომ ძლიერი საქართველო სწორეთ მათი ინტერესია და მათ პოლიტიკას მცირე და შუა აზიაში ამტკიცებს. ამიტომ საჭიროა საქართველოს ინტერესთა უზრუნველყოფა. იმედი გვაქვს, მუშათა პარტია ინგლისისა დიდ დახმარებას გაგინევთ... საერთოთ, დროა საზღვრების საკითხი პირველ რიგში დააყენოთ. მოდის გენ. ოდიშელიძე¹. მან ჩვენი აზრი იცის და საჭიროა მისი ერუდიციის სავსებით გამოყენება. იმედი გვაქვს თქვენ შეძ-

¹ ილია ოდიშელიძე – მეფის რუსეთის ოფიცერი, ქართველი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე, რუსეთის საიმპერატორო არმიის გენერალური შტაბის გენერალ-ლეიტენანტი, რუსეთის არმიის ინფანტერიის გენერალი და ქართული არმიის გენერალი. გიორგის ჯვრის კავალერი.

ლებთ ამ უკანასკნელ დაბრკოლებათა დაძლეवास. კ. გვარჯალაძე¹ და კ. საბახტარაშვილი² უნდა დაბრუნდნენ, აგრეთვე გობეჩიაც. სალამი ჩემის მხრიდან.

მოგიკითხეს სილვამ³ და ნოე ხომერიკმა⁴. ალბათ, ნოე ჟორდანია ცალკე მოგწერს.

ამხანაგური და მეგობრული სალმით – ხელმოწერა“ [14].

ბოლშევიკურ საფრთხესთან დაკავშირებით სწორი აღმოჩნდა ბატონი ნოე რამიშვილის პროგნოზი, თუმცა, ბრიტანელთა დარწმუნების საკითხში, რა მოგახსენოთ. ასევე ეფემერული იყო რამიშვილის მოლოდინები „ინგლისის მუშათა პარტიის“ მხრიდან დახმარების განცემის თაობაზე. იმაში კი ნამდვილად მართალი იყო ბატონი მინისტრი, რომ 1920 წლის გაზაფხულისათვის ქართული სახელმწიფო, პოლიტიკურისაგან განსხვავებით, სამხედრო-ოპერატიული თვალსაზრისით მზად იყო ბოლშევიკთა ახალი სამხედრო აგრესიის აღსაკვეთად. სწორედ ამ მიზნით შეიქმნა რესპუბლიკის სამხედრო საბჭო, რომელიც სახელმწიფოს მმართველობით სამხედრო-პოლიტიკურ ორგანოს წარმოადგენდა. საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებულ მრავალ დაურეგულირებელ საკითხთან ერთად კი ერთ-ერთ ცენტრალურ საკითხს, რა თქმა უნდა, საზღვრები, სასაზღვრო ხაზის დადგენა, წარმოადგენდა.

ამ მომენტისათვის შავიზღვისპირეთის მოვლენები შემდეგნაირ-

¹ კონსტანტინე გვარჯალაძე (1884-1969) – ცნობილი ქართველი სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალ-დემოკრატი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წევრი. 1921 წელს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელი.

² კონსტანტინე საბახტარაშვილი (1884-1938) – ცნობილი ქართველი სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალ-დემოკრატი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წევრი, 1918 წლის აგვისტოდან შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე, შემდეგ საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე, 1920 წლის ბოლოდან – რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი.

³ აქ ცნობილ ქართველ პოლიტიკოსზე, სახელმწიფო მოღვაწესა და პუბლიცისტზე, სილიბისტრო (სილვესტრ, სილვა) ჯიბლაძეზეა საუბარი.

⁴ ნოე ხომერიკი (1883-1924) – ცნობილი ქართველი სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე, ძველი რევოლუციონერი, სოციალ-დემოკრატი. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წევრი, მიწათმოქმედებისა და შრომის მინისტრი. დამფუძნებელი კრების წევრი.

რად ვითარდება. ჩრდილოეთ კავკასიაში წითელი არმიის შენაერთების შემოსვლითა და შექმნილი მდგომარეობით კარგად სარგებლობენ სოჭელი ბოლშევიკები და ისინი აქტიურ, გადამწყვეტ მოქმედებებზე გადადიან. ამუშავდა ბოლშევიკური ოკუპაციის ჩვეული სქემაც, რაც ჯარების შეყვანამდე ადგილებზე უკმაყოფილებებისა და სახალხო აჯანყების ინსპირირებას, „მშრომელთა ინტერესების დამცველი“, ე. წ. „სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტის“, შექმნას და მის დროებით მთავრობად გამოცხადებას ითვალისწინებდა. ბოლო ფაზას კი წარმოადგენდა საბჭოთა რუსეთისა და წითელი არმიისათვის დახმარების თხოვნით მიმართვა და სამხედრო შენაერთების შემოყვანა. ოკუპაციის ამ სქემას საბჭოელები წარმატებით ახორციელებდნენ უკვე შემდეგშიც, მთელი 60 წლის განმავლობაში...

ტუაფსეში რევკომის მიერ მოწვეულ იქნენ „შავიზღვისპირეთის განთავისუფლების კომიტეტის“ ხელმძღვანელები, რომლებსაც შემდეგი წინადადებით მიმართეს: „გლეხთა ლაშქარი აღარ არსებობს. მის მაგივრად შეიქმნა შავიზღვისპირეთის წითელი არმია, რომლის მიზანსაც წარმოადგენს მოხალისეთა არმიის განადგურება და წითელ არმიასთან შეერთება. მოგიწევთ თქვენი ძველი გეგმების გადახაზვა „დემოკრატიული“ რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. ხალხს არ სურს რესპუბლიკა და ყველგან გამოდის საბჭოთა ხელისუფლების მხარეზე“ [11]. ბოლშევიკური და იმპერიალისტული იდეოლოგიისათვის ერთობ დამახასიათებელი შტრიხია ამ ამონარიდში წარმოდგენილი, ე. წ. „ხალხის“ ნებით, „ხალხის“ სურვილითა და „ხალხის“ სახელით აპელირება. დიახ, ასეა. პარტიამ და იმპერიამ უკეთესად იცის, რა უნდა და რა სჭირდება „ხალხს“...

„სოჭის ოლქის განთავისუფლების კომიტეტმა“ არსებობა შეწყვიტა, ასევე იქნა ანულირებული კომიტეტის „მწვანე არმია“. იგი ბოლშევიკთა „შავიზღვისპირეთის წითელ არმიად“ გარდაიქმნა. „სოჭის ოლქის განთავისუფლების კომიტეტის“ დამარცხების მთავარ მიზეზად სოჭის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ალექსანდრ ჩერკასოვი, ესერთა პოლიტიკურ ახლომხედველობას თვლის – ესერთა ზედმეტად მიმნდობ დამოკიდებულებას ბოლშევიკთა მიმართ [3].

მაღე „შავიზღვისპირეთის წითელი არმიის“ პირადმა შემადგენლობამ 10000-ს გადააჭარბა. ორგანიზაციულად და სტრუქტურულად იგი საკმაოდ ჭრელ კონგლომერატს წარმოადგენდა, რომელიც შედგებოდა შავიზღვისპირეთის გუბერნიის ცალკეული პარტიზანუ-

ლი რაზმებისაგან, პარტიზანთა მხარეს გადასული ყოფილი სამხედრო ტყვეებისგან, დეზერტირების, მოლაშქრე გლეხთა ჯგუფებისა და მათი მეთაურებისაგან. თავისი ორგანიზაციულ-სტრუქტურული მოწყობის წესითა და არსით იგი წითელგვარდიულ რაზმს უფრო წარმოადგენდა, ვიდრე არმიულ შენაერთს. 1919 წლის ბოლოდან დაწყებული, ეს „ჭრელი არმია“ საბრძოლო მოქმედებებს აწარმოებდა უკვე დასუსტებული დენიკინური არმიის ნარჩენებთან შავი ზღვის ფრონტზე, ნოვოროსიისკში, აგრეთვე ჩრდილოეთის მიმართულებაზე – ბელორეჩენსკი-მაიკოპის რაიონში.

1920 წლის მარტის ბოლოს შავიზღვისპირეთში ბოლშევიკთა რეგულარული არმიის შენაერთები იწყებენ შემოსვლას, კერძოდ, კავკასიის ფრონტის მე-9 წითელი არმია. მე-9 არმიის სოჭთან მოახლოებასთან ერთად, 1920 წლის 31 მარტს ე. წ. „შავიზღვისპირეთის წითელი არმია“ დაშალეს, ხოლო მისი ქვედანაყოფების ნაწილი მე-9 არმიის 22-ე, 34-ე და 50-ე დივიზიების შემადგენლობაში იქნა შეყვანილი.

შავი ზღვის რესპუბლიკა გააუქმეს. მათი ლიდერები თავაზიანად მიიწვიეს სოჭში, სადაც საუკეთესო სასტუმრო – „გრანდ ოტელი“ გამოუყვეს. მეზობელ შენობაში კი, БЧК-ის განსაკუთრებული განყოფილება იყო განთავსებული. მათ, ვინც უფრო ჭკვიანები აღმოჩნდნენ, საქართველოში გაქცევით უშველეს თავს. სხვებს კიდეც სჯეროდათ ბოლშევიკებთან თანამშრომლობისა ან იმისა, რომ ეს რეკვიზიტების მორიგი ცვლა იყო. ანუ კომუნისტები, რომლებმაც ადგილობრივი მთავრობა გარეკეს, საბჭოების ახალ არჩევნებს ჩაატარებდნენ, სადაც ხალხი ისევ მათ აირჩევდა. მეორე დღეს ჩეკისტები მოვიდნენ... ხოლო როცა შავიზღვისპირეთის „მწვანეები“ ტყეში გავიდნენ და გადაწყვიტეს, ისევე ემოქმედათ, როგორც ამას დენიკინის წინააღმდეგ ჩადიოდნენ და არ სცნობდნენ არავითარ ხელისუფლებას, წითლებმა მთებში გასული „მწვანეების“ ოჯახის წევრების დაპატიმრებები დაიწყეს. მალე ისინი ჩრდილოეთის გზას გაუყენეს, მათ ქონებას კი, კონფისკაცია ჩაუტარეს. გარდა ამისა, სოფლებიდან მძევლები აიყვანეს იმ მუქარით, რომ გლეხების ტყეში გასვლის შემთხვევაში, მათ დახვრეტდნენ [15].

ფაქტობრივად ეს იყო „რევკომის“ მიერ წაყენებული ულტიმატიური ხასიათის მიმართვა, რასაც განთავისუფლების კომიტეტის წევრები იძულების წესით დაემორჩილნენ. წითელი არმიისა და БЧК-ის ორგანოების მიერ „კონტრრევოლუციონერთა“ პროლეტა-

რული რევოლუციის არსში „გარკვევის“ მეთოდები კი, უკვე საყოველთაოდ იყო ცნობილი. ჩრდილოეთ კავკასიაში მოქმედი „აფხაზეთის რევკომის“ თავმჯდომარის ყოფილი მოადგილისა და კავკასიის ფრონტის სრულიად რუსეთის საგანგებო კომისიის (БЧК) განსაკუთრებული რწმუნებულის, „რკინის გეგორქის“ (აქ გეგორქ ათარბეგოვზეა საუბარი – ა. ჩ.) ჯალათობის ამბავი საშინელ კომმარზე უფრო მძიმე იყო [16, 47], – აღნიშნავს თავის ნაშრომში ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ალექსანდრ ჩერკასოვი. მშვიდობიანი მოსახლეობის მძევლად აყვანის პრაქტიკა, რომელიც მის მიერ კარგად აპრობირებული და დანერგილი ბრძოლის მეთოდი იყო ჩრდილოეთ კავკასიაში, მეტად ეფექტურ და შედეგის მომტანი ინსტრუმენტს წარმოადგენდა ანტიბოლშევიკურად განწყობილი მოსახლეობის წინააღმდეგ, ე. წ. „კონტრრევოლუციასთან“ საბრძოლველად.

სრულიად რუსეთის საგანგებო კომისიის მიმართვაში ყუბანისა და შავიზღვისპირეთის მოსახლეობისადმი, ვკითხულობთ:

1. სტანიცები და დასახლებები, რომლებიც იფარავენ თეთრებს და მწვანეებს, განადგურებულნი იქნებიან, მთელი ზრდასრული მოსახლეობა – დახვრეტილი, მთელ მათ ქონებას ჩაუტარდება კონფისკაცია;

2. ყველა პირი, რომელიც უთანაგრძნობს ბანდებს, დაუყოვნებლივ დაიხვრიტება;

3. მთაში წასული მწვანეების უმეტესობას სოფლებში დარჩათ ნათესავები. ყველა ისინი აღრიცხვაზე არიან აყვანილნი და ჩვენს წინააღმდეგ ბანდების შეტევითი მოქმედებების დაწყების შემთხვევაში, მათ ყველა ზრდასრულ ნათესავს დავხვრეტო, არასრულწლოვნებს კი ცენტრალურ რუსეთში გადავასახლებო;

4. ცალკეული სოფლების, სტანიცებისა და ქალაქების მასობრივი გამოსვლების შემთხვევაში იძულებულნი ვიქნებით, მათ წინააღმდეგ მივიღოთ მასობრივი ტერორის ზომები: თვითოეული მოკლული საბჭოთა მოღვაწის გამო პასუხს აგებენ ამ სოფლებისა და სტანიცების მოსახლეობა;

ჩრდილოეთ კავკასიის БЧК-ის საგანგებო რწმუნებული ლანდერი [2, 154].

1920 წლის აპრილის დასაწყისისათვის, ამიერკავკასია ბოლშევიკთა კავკასიის ფრონტის მე-9 და მე-11 წითელი არმიების რკალში აღმოჩნდა მოქცეული. ჩრდილოეთ კავკასიასა და შავიზღვისპირეთ-

ში შემოსული რუსი ბოლშევიკები ამიერკავკასიის ოკუპაციისათვის ემზადებოდნენ...

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Зайцев Андрей Алексеевич, Региональный политический процесс в условиях гражданской войны 1917-1922 гг. (На материалах Дона и Кубано-Черноморья). Автореферат. Диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва, 2009, <http://oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/istorich/2009/009/Zaytsev AA.doc>. ГАКК. Ф.Р-6. Оп.1. д. 127.
2. Н. В. Воронович, „Зеленая книга“. Сборник материалов и документов. История крестьянского движения в Черногорской губернии. Издание Черноморской крестьянской делегации, Париж, 1921.
3. Н. Е. Герасимова, Гражданская война. 1918-1920 гг. Сочи: Страницы прошлого и настоящего. Иллюстрированный сборник статей (2003 год). http://sochionline.3dn.ru/blog/sochi_stranicy_proshlogo_i_nastojashhego_illjustrirovannyj_sbornik_statej_2003_god/2011-08-31-66
4. Развитие политической ситуации на Кубани и в Сочинском округе в 1917 году. <http://www.lovlinskaja.ru/html/article-sochi-preface.php>.
5. И. Разгон, „Орджоникидзе и Киров, и борьба за власть Советов на Северном Кавказе“, 1917-1920 гг., Москва, 1941.
6. Шевцов И. Б., Особое задание, Издание второе, исправленное и дополненное. Москва, 1965. http://militera.lib.ru/memo/russian/shevtsov_ib/01.html.
7. Газета „Борьба“, 6 Февраля, 1920.
8. Сочинский филиал Государственного архива Краснодарского края, ф. 14, оп. 1, д. 1.
9. Центральный государственный архив Советской армии, В двух томах. том 1, Путеводитель. 1991, Северокавказцы в боях за Родину, Глава 2.
10. Какурин Н. Е., Как сражалась революция, т. 2, Москва, 1990.
11. Г. К. Орджоникидзе, Статьи и речи, Госполитиздат, Москва, 1956, т. 1.
12. Исторический альманах. Лабиринт времени. Счастье на штыках.

Секретная борьба в большевистском руководстве по поводу „советизации“ Закавказья, <http://www.hist.ru/kavbolsh.html>.

13. Гражданская война в СССР/ под общей ред. Н. Н. Азовцева. Москва, 1986, т. 2.
14. საქართველოს ეროვნული არქივი. ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ჰარვარდისა და ლევილის ფონდები, ფონდი 2115, ანაწერი 1, საქმე 119.
15. Шамбаров В. Е., Белогвардейщина. Москва, ЭКСМО-Пресс, 2002. militera.lib.ru/h/shambarov1/index.html.
16. Александр Арвелодович Черкасов. Доктор исторических наук, профессор. Анвар Мирзахматович Мамадалиев. Кандидат педагогических наук, доцент. Сочинский государственный университет. Крестьянское ополчение Комитета Освобождения Черноморской Губернии (1919-1920гг.): Формирование и боевые действия. История и историки в контексте времени, 2011, Вып. 8. <http://ida.aule.ee/kirjutised/cherkasov2011.pdf>.

Archil Chachkhiani

*Colonel, Rtd. Ph.D., Professor. David
Agmashenebeli Georgian National Defense
Academy*

1920 Year – Penetration of Red Bolshevik Formations in Black Sea Area

Summary

The article discusses political and military-strategic situation in Black Sea Area upon the second part of 1918, when General Anton Denikin's „South Russia Armed Forces“ and his „Dobroarmy“ expelled Red Army formations from the north Caucasus and totally occupied the region. Democratic processes in Black Sea Area opposing the Bolsheviks were still ongoing but in limited forms. In November of 1919, there was held peasants congress organized by socialist-revolutionaries and socialist-democrats. As a result, special organization was created named

„Black Sea Guberniya (governorate) Liberation Committee“ and Black Sea Area Peasants Military Centralized Attachment in incorporating peasants combat attachments, various groups of so called „Greens“ acting in the region. It was announced that the population of Sochi strictly resisted neither Bolsheviks dictatorship nor Denikin's Army Politics. During that period, despite the popularity of Mensheviks and socialist-revolutionaries among the population, Bolsheviks of the County of Sochi did not stop their activities. As unpopular and unacceptable forces, they changed their tactics and began underground activities. They concentrated on human intelligence and provocative efforts in which Bolsheviks were real experts. Simultaneously with the processes ongoing in Black Sea Area, due to the political, military-strategic and tactical mistakes Denikin's „South Russia Armed Forces“ gradually yielded their positions in the fight against Bolsheviks and by the end of March, 1920, the 11th Red Army Formations began infiltrating Black Sea Area. At the end, up on the first part of April, 1920, Transcaucasia turned out to be inside the circle of the 9th and 11th Red Armies of Bolsheviks' Caucasian fronts... The article introduces analysis of the processes mentioned above.